

JAK NA ZDRAVĚJŠÍ A UDRŽITELNĚJŠÍ STRAVOVÁNÍ VE ŠKOLE

Skutečně
zdravá škola

Tento projekt je financován z
programu Evropské unie pro
výzkum a inovace Horizont 2020
na základě grantové dohody
č. 101036763.

OBSAH

- Úvod do tématu
- Potravinové preference
- Postupné vystavování
- Tvorba jídelníčku
- Aktivní učení

ÚVOD DO TÉMATU

- Nejnovější vědecké poznatky o problematice stravování předškolních a školních dětí.
- Opatření, nástroje a možnosti, jak přiblížit žákům pestré, vyvážené a udržitelné školní stravování.
- Podněty ve formě praktických nástrojů pro zavádění změn v praxi školních jídelen, počínaje novým pojetím receptu, jídelníčku a aktivního učení.

System školního stravování a jeho aktéři

Systemové myšlení je klíčový přístup k řešení složitých otázek včetně udržitelnosti.

Školní stravování jako hybná síla změn.

Evropský rámec kompetencí pro udržitelnost -
Společné výzkumné středisko v roce 2022
(Bianchi et al., 2022).

Dopad školního stravování na společnost:

- přínos pro vzdělávání,
- veřejné zdraví,
- zemědělskou produkci,
- hospodářský rozvoj,
- sociální ochranu,
- udržitelnost životního prostředí.

- **čas** (výroba suroviny - sněžení jídla)
- **prostor** (pole - jídelna)
- **specifické cílové skupiny jídelen**

Provázanost subsystémů

(zdravotnický systém, obchodní systém, systém energetické infrastruktury atd.)

Rozmanitost zúčastněných stran

One health = Jedno zdraví

Vize zdravého a ekologicky udržitelného stravování

Školní stravování je dobré pro:

- **naše zdraví i planetu**
  - způsob, jakým se vyrábí, spravuje, zpracovává a konzumuje, zaručuje zachování a obnovu zdrojů.

FAO a WHO

- obecné pokyny pro zdravou a udržitelnou výživu
- uznávají úzkou souvislost mezi zdravím člověka a planety

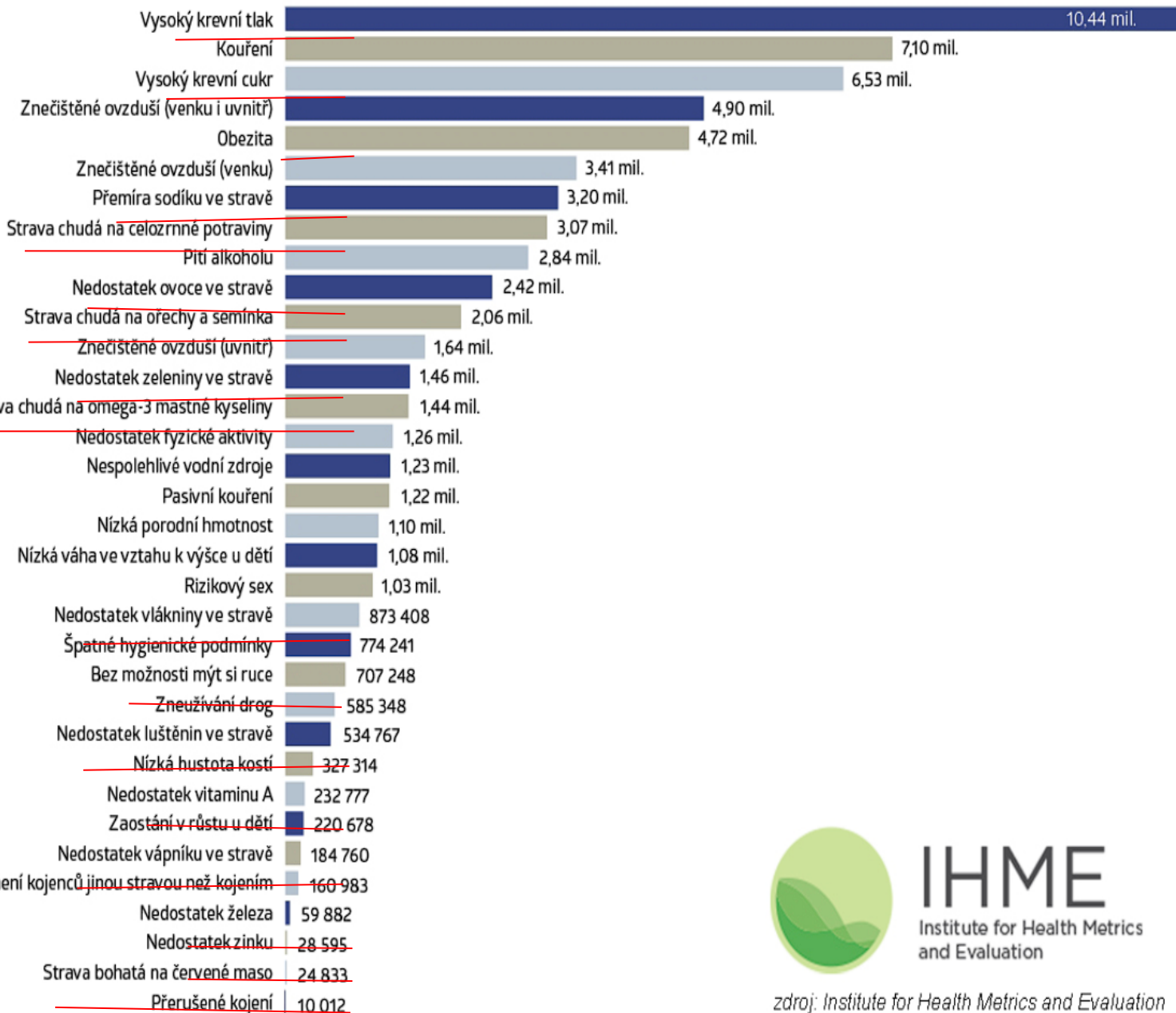
(Burlingame & Dernini, 2010; FAO & WHO, 2019).

Intervence, které budou stimulovat:

- změnu spotřebních návyků studentů
- zatraktivnění pokrmů - receptů
- atraktivního způsobu jejich prezentace,
- rozšířit škálu oblíbených potravin
- zvládnutí technik a znalosti surovin pro lepší využití

Celosvětové příčiny úmrtí

medicína v číslech **statistika**

Na čem pracují děti již ve školních letech, ev. i ve školní jídelně.

IHME
Institute for Health Metrics
and Evaluation

zdroj: Institute for Health Metrics and Evaluation

<https://www.stoplusjednicka.cz/medicina-v-reci-cisel-jak-zdrava-je-svetova-populace>

Přehnali jsme to, když jsme stvořili tohle jídlo?

Tak dobré, že stojí za (na) něj zemřít!

Důsledky dnešní typické stravy

Dnešní strava

- více živočišných bílkovin
- bohatá na cukr, nasycené tuky, sůl,
- vysoce zpracovaná s mnoha aditivy
- kalorická

Důsledky

- exponenciální nárůst obezity
  - 8 % dětí do 5 let,
  - 25 % dětí 10 - 19 let (WHO, 2022).
- cukrovka, hypertenze, kardiovaskulární onemocnění a některé druhy rakoviny

Dopad do všech aspektů života jedince i společnosti

- fyzické, psychické, vzdělávací, ekonomické, zdravotní, společenské, délka dožití a mortalita (WHO, 2016)

Školní stravování a jeho klíčová role

- Poskytuje jedno z nejdůležitějších pokrmů dne
- **Nástroj pro komunikaci a výuku o výživě se smyslovými prožitky**
- Šíření většího povědomí o kvalitě potravin
- Znovuobjevování zapomenutých chutí a vůní
- Pochopení významu zdravé stravy a její udržitelnosti pro zachování planety i vlastního druhu

Kuchař jako další důležitý vychovatel a článek školního vzdělávání.

Cesta ke změně školního stravování ve 3 krocích

DIMENZE 1 – Potravinové preference: postupy a techniky přípravy pokrmů, které zvýší oblibu nových potravin ve školním stravování a zabrání jejich odmítání, počínaje lepším pochopením systému potravinových preferencí dětí.

DIMENZE 2 – Postupné vystavování a cirkulární vaření: úloha sestavování jídelníčků při postupné expozici zdravější a udržitelnější stravě a uplatňování zásad cirkulárního hospodářství při nakládání se surovinami, aby se zabránilo plýtvání potravinami.

DIMENZE 3 – Aktivní učení: jak a proč využít školní stravování jako výukový modul pro výuku chutí a zlepšení **potravinové gramotnosti**.

Potravinové preference

Skutečně
zdravá škola

Tento projekt je financován z programu Evropské unie pro výzkum a inovace Horizont 2020 na základě grantové dohody č. 101036763.

POTRAVINOVÉ PREFERENCE

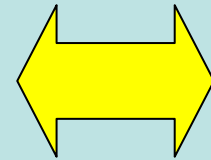
- Cesta ke snížení plýtvání potravinami ve školní jídelně
- Postupy a techniky přípravy pokrmů, které zvýší oblibu nových potravin ve školním stravování.

Potravinové preference

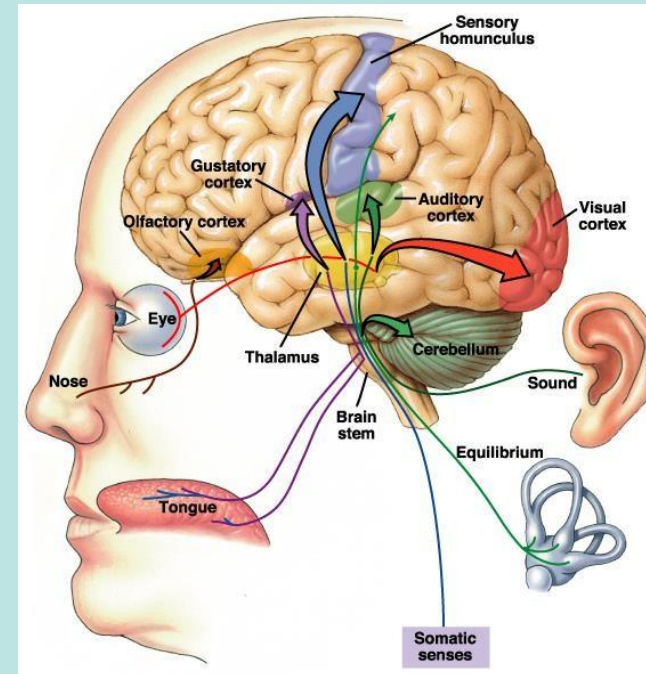

„My dospělí jsme tam, kam
jsme zatím dospěli.“

CHEMORECEPCE: vnímání chemických látek

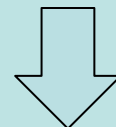
Čich
Chuť

Zrak

Chemo-estetické vnímání

Dotek

Základy našeho rozhodování: sníst či nesníst

Neplýtvat a nevyhazovat jídlo – uchopit chutě

Evoluce = přizpůsobit se prostředí

Objev ohně → zlom v obživě, kulturním vývoji a vývoji vnímání člověka

Vařená strava:

- lépe se žvýkala a trávila
- byla chutnější
- byla bezpečnější a výživnější

Genetika = preference sladkých, slaných a umami chutí a averze vůči kyselým a hořkým chutím (Chandrashekar, Jayaram & Hoon et al., 2006).

Citlivost k různým chutím:

- Věk: Děti s větším počtem chuťových pohárků budou vnímat intenzitu hořkosti více než starší lidé s menším počtem pohárků
- Individuální rozdíly-genetika

Zvyky a návyky od dětství, reakce v rodině apod.

Vlastní zkušenosti:

- pozvracení se po xxy vytvoří vyhýbání se dané potraviny (evoluční dědictví)
- vnímání - vliv jiných smyslových vjemů a podnětů na vnímání chuti (atmosfera)
- neofobie x neofilie

Neplýtvat a nevyhazovat jídlo – uchopit chutě

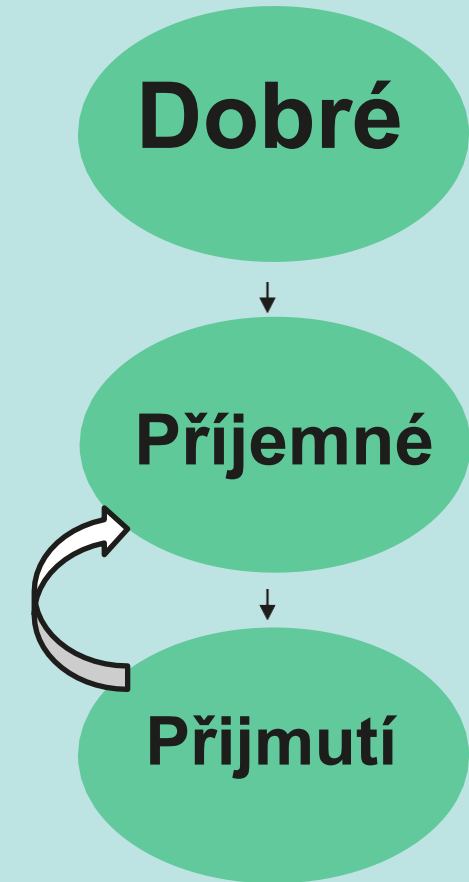
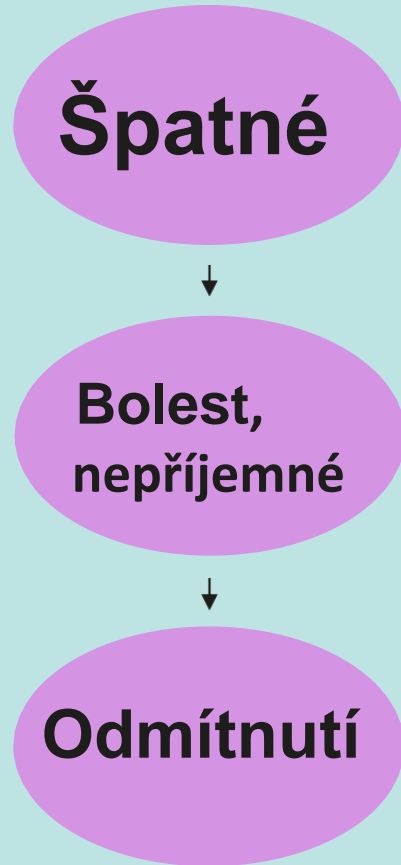
Úkol pro školní jídelny → Na základě daného sklonu k určitým chutím, vůním, barvám a texturám:

- odvodit škodlivý potenciál látek, které nám chutnají = nepodporovat
- využít stejných chuťových stimulů ve prospěch zdravějšího stravování

Začít již od raného působení na mladou generaci.

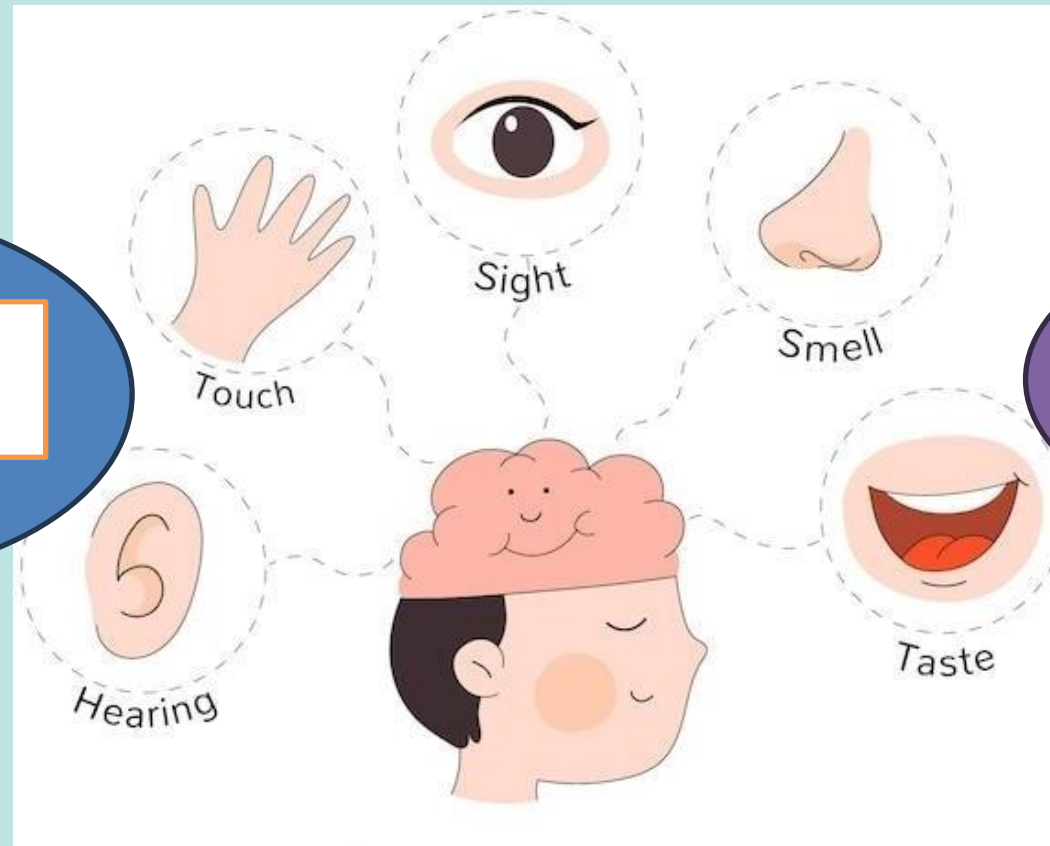
Lineární prezentace primárních potřeb

Smyslový zážitek z konzumace jídla

Detekce, analýza a rozpoznání jídla

**Přijetí pokrmu
(výživa)**

**Odmítnutí pokrmu
(nebezpečí)**

Úprava smyslových vlastností zeleniny:

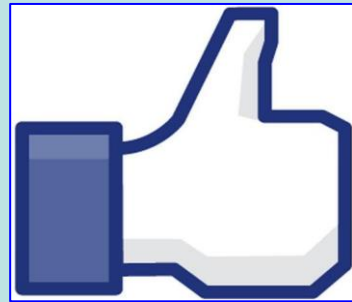
- vaření, smažení
- dochucovadla, koření, další potraviny
  - nežádoucí chutě zamaskují
  - vytvoří žádoucí chutě

Sladkost

Umami

Slanost (Na⁺)

Tuk

Hořkost

Kyselost

Sladká chuť

**Cukry obecně vnímáme jako velmi příjemné.
Snadná dostupnost s potenciálem rozvoje závislosti = velký problém.**

Redukovat konzumaci cukrů na minimum. Ideálně nejíst žádný

Vůně skořice nebo vanilky

- výrobek vnímáme jako sladký
- můžeme výrazně snížit množství cukru při zachování požitku z jídla

Zdroje cukrů s komplexním chuťovým profilem (med nebo surový cukr)

- můžeme výrazně snížit množství cukru při zachování požitku z jídla

Slazení sladkým nebo sušeným ovocem

- nesladké těsto ovoněné vanilkou
- uvnitř náplň z jablek se skořicí aj.

Další sladkost podporující koření:

zázvor, badyán, anýz, fenykl, citronová tráva, citronová kůra, galgán, hřebíček, kardamom, karob, perníkové koření.

Sladkost, jako pomocník v přijímání odmítaných potravin a jejich chutí

Zjemnění kyselosti

- doslazování kyselého zelí - lze minimalizovat přidáním jablka a cibulky
- čočka - lze kombinovat např. s cibulí a mrkví

Zjemnění hořkosti

- smíchání grepového džusu s pomerančovým, jablečným
- zálivka okurkového salátu, zeleného salátu, mrkvového - sladkokyselá chuť

Např.: Přijmutí luštěnin dětmi v podobě Brownies

Fazolová kaše s moukou, vejci, kakaem, sušeným ovocem, skořicí, zázvorem a dalším kořením a malé množství medu, upečené jako hnědá buchta - brownie.

Slaná chuť obecně velmi příjemná, Na jako důležitá složka metabolismu.

Při deficitu zinku ztráta vnímání slanosti, přesolování, zatížení ledvin, metabolický stimul ke kumulaci tuku aj.

Snaha limitovat solení - obzvláště jídel pro děti.

Aromatické byliny, zelenina a přísady umožňují snížit obsah soli:

- Oregano, bazalka, petržel, libeček, majoránka
- Tymián, sumach, pažitka,
- Zázvor, citrón, limetka, (ev. citrusovité), ocet (balsamikový, jablečný)
- Cibule, česnek a jemu příbuzné, rajčata, houby
- Kořenová zelenina, pochoutkové droždí, skutečný vývar z masa a kostí

Sladká chuť umami: (glutamát)

Obečně příjemná, návyková. (Syndrom čínských restaurací aj., hyperaktivita,...)

Jedna ze základních aminokyselin, základní stavební kámen pro biosyntézu proteinů. Zdroj dusíku. Spojena s vařením, teplou stravou, s bezpečím.

Do nekvalitních potravin se přidává k zesílení chuti masa, o které je potravina okradená.

Nemusí se používat umělý prášek z pytlíku, ale:

- vařit více na cibuli a rajčatech, houbách
- používat na dochucení lahůdkové droždí, bujóny, vývary a sójové omáčky
- skutečné dobře provařené/propečené maso - obzvláště dělané delší po dobu na nižší teplotu (vyšší stupeň hydrolýzy proteinů s uvolněním AMK - i glutamátu.

Tučnost

Chutě tučných potravin obecně příjemné, důležité zdroje energie, nositelé chutí a aromatických látek rozpustných v tucích.

Poničení tuků tepelnou úpravou za vzniku toxických látek v potravinách (akrolein, trans-mastné nenasycené kyseliny aj.).

Vysoký podíl omega-6 mastných kyselin v často běžně konzumované stravě = prozánětlivý (alergie, autoimunity, ...)

Umění extrakce chutí a aromat do tuku, který se použije na přípravu potravin zvýší míru jejího přijetí konzumenty.

- **Nakládání bylin do olejů** - oregano, rozmarýn, bazalka aj.
- **Zpracování především natí/spodních částí aromatických bylin** při zahřívání malého množství olivového oleje na pánvi.

Role hořkosti při používání tuků

Hořkost podpoří trávení tuku (stimuluje tvorbu žlučových kyselin a toku žluči).

Hořkost chuť tuku zjemní a zesláadne, čímž se stane přijatelnějším.

Obecně odmítány - vyvinutá strategie před snědením jedovaté rostliny.
Značné genetické rozdíly ve vnímání hořkosti. Snadné spojení s vyvoláním zvracení.
Receptory pro hořkost sníží svoji koncentraci a citlivost v dospělosti.

Zmírnění hořkosti zeleniny:

- **přítomností dalších hořkých složek**
  - zeleninovou směsí
- **slaností/kyselostí**
  - přidavek slaných předzpracovaných produktů (soffritto, miso)
- **kyselostí**
  - ocet, mléčné fermentáty
- **nízké teploty** - je hořkost také méně vnímána (chlazený salát)
- **tuk**
  - smetanová zálivka, sýr ap.
- **umami**
  - zmírní vnímání hořkosti mnoho druhů zeleniny

Kyselé chutě

Často signálem potraviny, které je potřeba se vyhnout, protože:

- je zkažená
- ovoce nezralé, může obsahovat dráždivé látky
- asociace s žaludeční kyselostí při zvracení
- trnutí dásní, zubů,...

Kyselost lze zjemnit:

- **Sladkými přísadami** - jablko, ananas, mango, banán, med
- **Slanými přísadami** - sójová omáčka
- **Tukem** - mléčnými výrobky
  - mléko, smetana, jogurt, máslo: neutralizují kyseliny a dodávají krémovou chuť.
- **Neutralizace kyselin**
  - Jedlá soda: (cca 1/4 lžičky na 4 porce) neutralizuje kyseliny a zjemní chuť.
- **Vaření na mírném ohni** a pomalé vaření pomáhá zredukovat kyselost.

Vzhled a barevnost pokrmů

Vařené - se stalo synonymem pro zdravé, stravitelné a výživné

Pečené - ještě lepší, **ale nezdravé (bílkoviny, tuky a cukry = vysoce reaktivní molekuly)**

Pohled na pečené nebo smažené pokrmy: očekávání při pohledu a vzpomínce na podobné pokrmy

- **Barva** - vědomí o pokrmu, předzvěstí tučné chuti a umami, uspokojení
- **Zlatavo-hnědá barva a vysušený vzhled povrchu**
  - **Maillardovými reakcemi** vlivem teploty
  - **Křupavost** jako další ukazatel tepelného zpracování a chutnosti

Využít ve prospěch naučení se jíst zdravé potraviny.

Zelenina a luštěniny (vláknina) jsou mnohem odolnější vůči poničení a vzniku toxických látek vlivem pečících teplot než cukry, škroby, bílkoviny a tuky (obiloviny, cukry, oleje, ovoce a živočišné produkty)

Barvy potravin

Přitahují nás potraviny přirozeně teplé barvy:

- **Červená** - předpokládaný zdroj energie

Odpuzují nás přirozeně studené barvy:

- **Zelená** - asoc. s nezralými a potenciálně nebezpečnými potravinami (Foroni et al., 2016)
  - různé druhy zelenosti - čerstvost potraviny
- **Modrá** - symbolizuje vrozenou nedůvěru a odmítání toho, co neznáme
  - není přirozeně spojována s něčím jedlým
  - potenciální hrozba - plísňě "modré" (modré sýry aj.)

Antokyany - ve vodě rozpustné flavonoidy

- rostlinná barviva, antioxidanty
- modrofialová barva některých potravin – květů, plodů, listů aj.
  - **hrozny,**
  - **fialové zelí,**
  - **červená řepa,**
  - **švestky atd.**
- barva se mění v závislosti na oxidačním stavu a pH
  - kyselé prostředí
    - červenavé, růžové tóny
  - neutrální prostředí a zásadité prostředí
    - modrozelené tóny
- změnami kyselosti / zásaditosti se vrací k předchozí barvě

Antokyany a pH

Neutrální

Kyselý

Zásaditý

Barvy chlorofylů zelených rostlin

Pigmenty zelené barvy rostlin

- mangold, špenát, petržel, zelí atd.

Nepolární sloučeniny, poměrně křehké stability - citlivé na:

- **vysoké teploty**
- **kyselé pH**
- **enzymatický rozklad**

Vařením chlorofyl přirozeně tmavne, kyselém prostředí rychleji

Zachování zářivé (čerstvé, neuvadlé) barvy zeleniny:

- **Spaření** - denaturace enzymů - zabrání zhnědnutí např. špenátových listů
  - velké množství vody na spaření (zabrání poklesu teploty přidáním zeleniny)
- **Hydrogenuhličitan sodný (jedlá soda)**
  - jedlá soda neutralizuje organické kyseliny ze zeleniny, snadno rozpustné ve vodě
  - urychlí změknutí zeleniny vlivem tepla a celkovou dobu přípravy

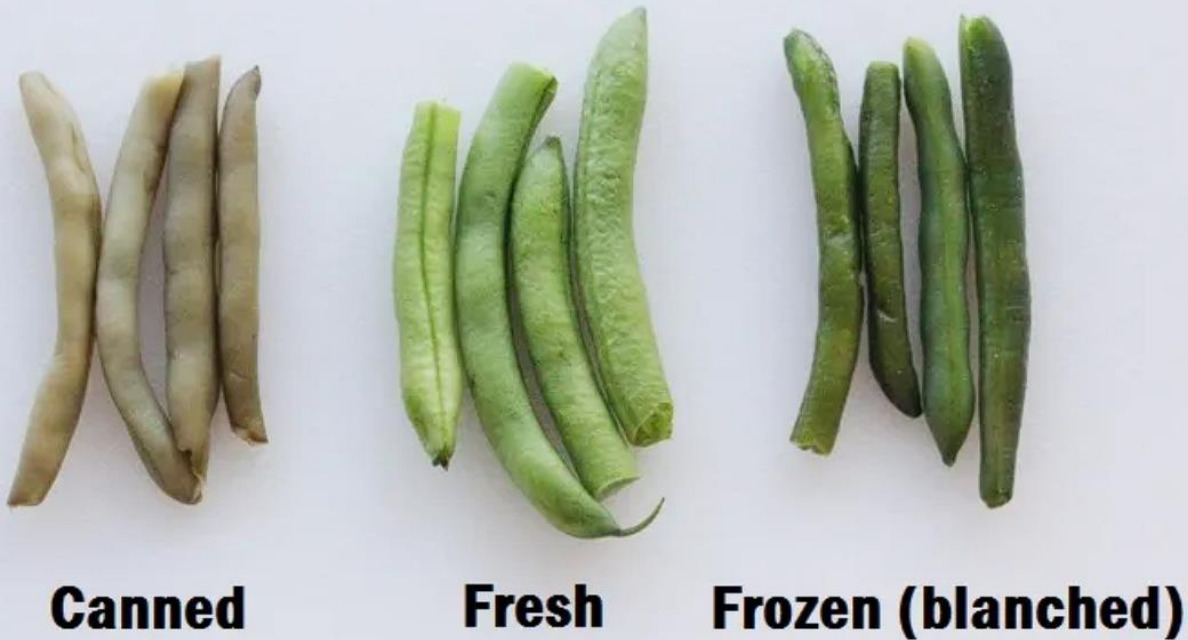

Chlorofyl a pH

jedlá soda = tmavší barvu chlorofylu, ale
urychlí rozpad buněk = rozvaření

Green Beans (Chlorophylls)

Hnědnutí ovoce

Hnědnutí **jablek, banánů, bazalky, artičoku aj.**

- **po vystavení kyslíku (oxidace)**
- **enzymy urychlí** (nejvyšší aktivita 20-60 °C) pak denaturují

Prevence zhnědnutí:

- zpracování za studena (pomalejší reakce)
- ponořit do oleje (0 vzduchu)
- vitamin C (antioxidanty) a kyseliny (schopné darovat H⁺) - nízké pH
  - citronová šťáva
  - stonky petržele - oxidují místo potraviny, aniž by změnily barvu
- spaření (pár sekund) denaturuje enzymy hnědnutí
  - tím se ev. zahájí i vaření

Onion

Lemon Juice

Plastic Baggie

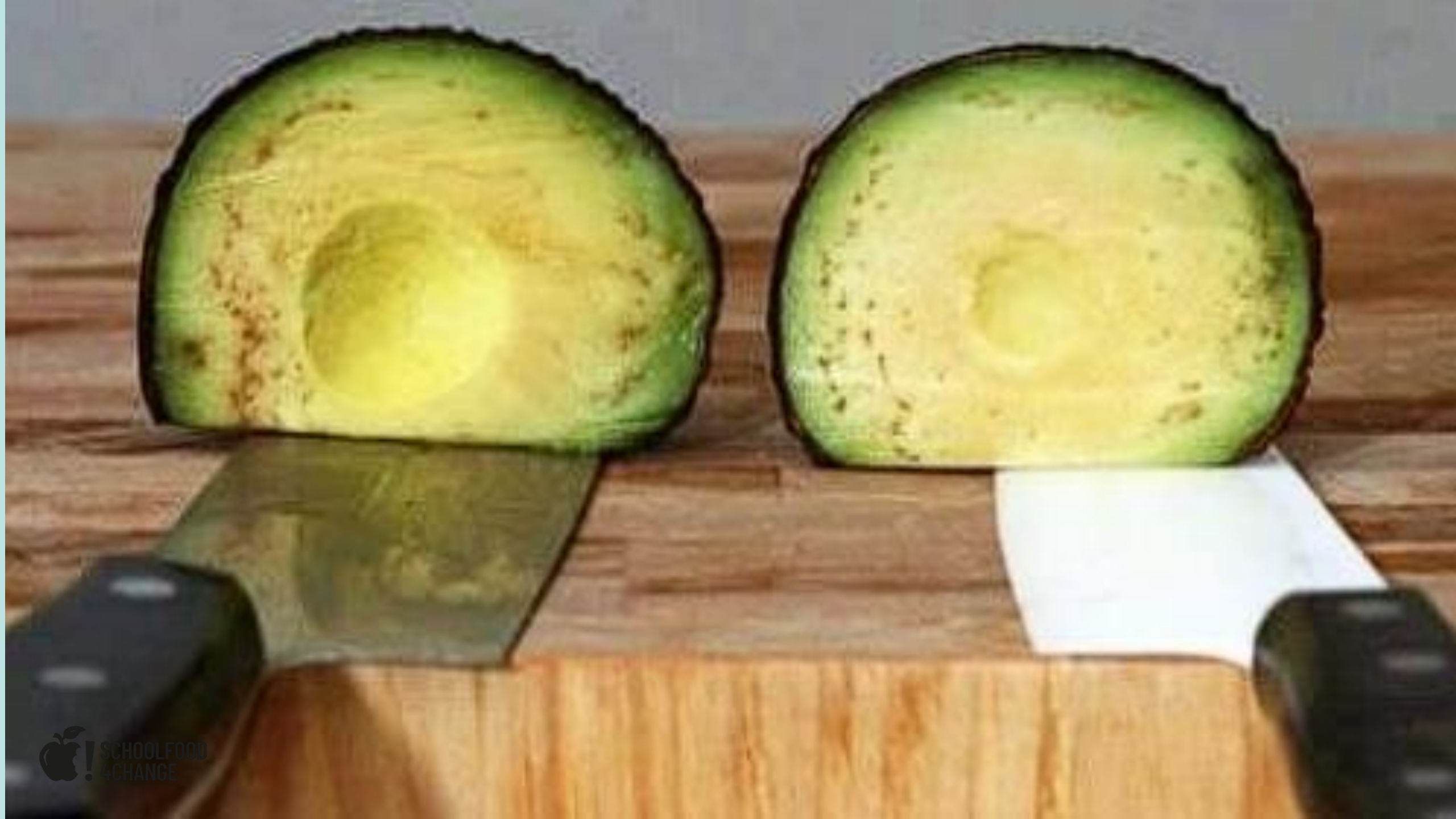
Olive Oil

Control

Water

Pokapáno citronem

Bez citronu

REF

NO AIR
RIGHT

LEMON JUICE
RIGHT

CITRIC ACID
BOTH SIDES

A mnoho
dalších
hravých
pokusů...

Textura potravin

Důležitá zejména pro děti

- vnímání a preference se s věkem mění

Děti spíše odmítají textury, které se obtížně zpracovávají v ústech.

Dávají přednost:

- **Měkkým, hladkým potravinám - pískové, moučné a pastovité**
  - před kouskovitými nebo zrnitými potravinami.
- **Křupavé a šťavnaté textury**
  - přispívají k větší preferenci čerstvého, syrového ovoce a zeleniny.

Měkké, slizké nebo příliš tvrdé textury

- větší nechuť dětí k zelenině, zejména vařené

Vůně a pachy

Čich - vzpomínka - přijetí/odmítnutí - evolučně důležitá, přímá (obchází hypotalamus CNS)

Mnoho odmítnutí vlivem nepříjemného pachu ev. již existující nějaké pachové asociace:

- kedluben, květákovité, arom. sýr aj. - např. "ponožky" nebo "nohy"
- lečo (rajče + salám) - zvrátky
- pach červené řepy - plíseň, zkažená voda (geosmin)
- ledviny, játra při vaření - moč, mrtvé zvíře aj.
- vanilka v koláči, oregano v pizze - naopak uklidnění, pocit bezpečí aj.
- rybí pach - vaginální dysmikrobie (nitrosaminové, nitrátové metabolity rozkladu bílkovin)
- aromatické sýry - hnis, páchnoucí ušní maz, hnisající čepy na mandlích, nemytý genitál
- nedovařené maso - krev, kazící se menstruační krev
- nakládané houby - sliz - nudle
- jogurt - zpocené prso se zbytky zkvašeného mateřského mléka
- kozí produkty - koncentrovaných pach kozla - jeho pohlavních pachových žláz

Vědomé používání aromatické složky potravin

- Nalákání a povzbuzení k ochutnávání a přijímání nových potravin
- Zlepšení nutriční kvality pokrmů
- Extrakce a přenos aromatických látek: teplota (a čas) a polarita sloučeniny (v čem se rozpouští)

Chuť uvolnit a uchovat

Řezání (šikmo), drcení (hmoždíře, mlýnky, kutry), prasknutí teplem, mikrovlnami, ultrazvukem

Porušení tkání (buněčných membrán)

- vystavení kyslíku - do kontaktu s naší nosní sliznicí

Větší drcení - větší množství aroma se uvolní

- ale i rychleji vyprchají = těkavé

Koření je intenzivnější ve formě prášku

- pomletí těsně před spotřebou nikoliv dopředu
- vůně čerstvě mletého pepře se velmi liší od vůně pepře nasekaného předem
- snaha zachytit aroma ve vodě, tuku, alkoholu,...

Přiklápění čaje při luhování, teplota vody na zalití,...

Časování přidání koření do polévek

- těkavá aroma z lístečků až nakonec
- tuhé stonky na začátku vaření

Narušení tkání rostlin

Poškození tkání - enzymatická cesta nové vůně a chutě

***Cruciferae* (květák, brokolice a savojské zelí)**

- považené celé - v kuse, tvorba malých kousků a kaší pro děti až po uvaření
- naopak výzva i pro nezvyklé dospělé - pozřít syrové kaše bez považení

***Alliaceae* (česnek, cibule, pórek a šalotka) - vzniku allicinu aj.**

- krájením česneku - intenzivnější, ostřejší a někdy i pikantnější aroma.
- celý česnek má jemnější vůni (a chuť) než česnek rozetřený na bruschetě
- stroužek česneku zcela uvaří a poté naseká, vznikne sladký a aromatický krém

Karamelizace (Maillardovy reakce)

- nejrozšířenější neenzymatický proces hnědnutí
- cukry se odštěpují od molekul vody
  - začíná při teplotách nad 120 °C (fruktóza již od 110 °C)
- interakci mezi aminokyselinami a redukujícími cukry za přítomnosti tepla
  - již při pokojové teplotě
  - se zvyšující se teplotou jsou stále rychlejší, max. při 120-140 °C.
  - množství nových aromatických a chuťových sloučenin
- POZOR: od 120°C vzniká významné množství akrylamidu aj. toxických látek urychlujících stárnutí a rozvoj chronických nemocí
  - Slow cooking - nižší teplota, delší doba přípravy - lepší chuť, méně toxinů

Postupné vystavování

Skutečně
zdravá škola

Tento projekt je financován z
programu Evropské unie pro
výzkum a inovace Horizont 2020
na základě grantové dohody
č. 101036763.

POSTUPNÉ VYSTAVOVÁNÍ

- Postupné vystavování
- Výchova k chuti
- Kamufláž
- Analýza situace v jídelně

Postupné vystavování

- **Těžko dostane kdokoliv chuť na potravinu, kterou ještě v životě neochutnal.**
- **Těžko si kdokoliv zvykne na chuť nějakého druhu potravin, když ji zcela zavrhl po prvním nešťastném kontaktu a od té doby se jí vyhýbá bez ohledu na druh a formu úpravy.**
- **Předsudky jsou iracionální strachy a odpory. S těmi je potřeba pracovat. Není nutné být nucen jídlo sníst, je však důležité být maximálně podpořen jej alespoň ochutnat.**

Nucení do jídla, které dítě nechce jíst

Často užívané k získání souhlasu s potravinami

- vyhrožování
- vydírání
- psychologický nátlak

Může přinést určité okamžité výsledky, ale...

- odmítaného jídla si nevážíme
- nechceme jej jíst v budoucnu
- i narušení osobních vztahů

Traumata z dětství někdy až do smrti

- chybění odmítaných potravin v dospělosti v jídelníčku
- averze a psychický odpor

Emoční trauma vs Objevování jídla a radosti z něho

Postupné vystavování

Vidět, cítit, mít možnost ochutnat, regulovat si výběr a množství.

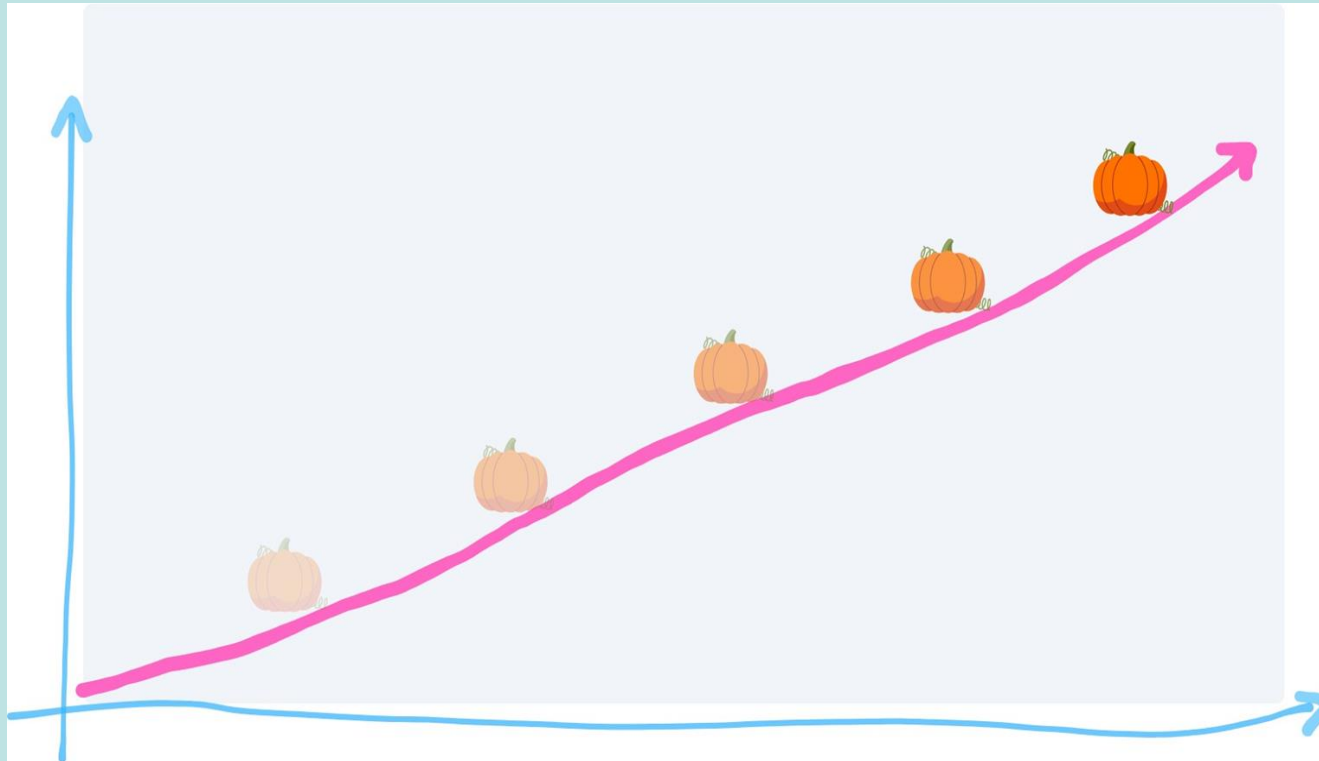
vs

Řízená expozice kuchařem. “Vsadit na jednu kartu.” Riziko vyššího odpadu potravin.

Nenásilná cesta

PROGRESSIVNÍ EXPOZICE (Postupné vystavování)

Carol Povigna, Nahuel Buracco & Matteo Bigi

Postupné vystavování

Strategie postupného seznamování se s chutěmi často odmítaných potravin

Cílem je postupně omezit široce popsané jevy, jako je

- vybíravost v jídle
- neofobie
- vrozený odpor k určitým chutím (Dovey et al., 2008)

Postupné představování daného potravinového podnětu mladé cílové skupině s cílem zvýšit jeho známost a přijetí.

Metoda vychází z vědeckého poznání, že **chuťový vjem (a jeho vnímání lze trénovat, učit a měnit)**

Ačkoli jsou naše chutě vrozené, jejich finální podoba je výsledkem kontinuálního evolučního procesu a adaptací.

Výchova k chuti

Trvalý vědomý proces postupné expozice k různým potravinám a chutím

- **již od těhotenství** - plodová voda
  - Plod prostřednictvím výrazu tváře prokázal různé reakce na odlišné chutě
  - Vzniká první vlastní znalosti a paměť chutí
- **kojení** - skrze mateřské mléko
  - pestrost stravy matky je nadále klíčová
- **batolecí věk** - podněty k ochutnávání
  - vytváří se skutečný vztah k jídlu z hlediska chutí, vůní a textur
  - projevuje se i dynamika sebeurčení
  - **nevzdávání se původně odmítaného podnětu** může být klíčem k jeho pozdějšímu zvýšení příjmu
- **v dospívání** - budoucí stravovací návyky

Přijmutí nové potraviny

Vytváření opakovaných pozitivních smyslových a emocionálních zážitků postupně přispívá k přijetí a ocenění prve odmítané potraviny

- sdílení argumentu proč (vzdělání doma, ve škole, v jídelně,...)
- příklady kolem - ostatní to jedí a přijímají (dospělí, autority, kamarádi)
- vyprávění, hry, pohádky, vizuální znázornění (součást kultury, vzdělání)
- opakovaně možnost ochutnat, nabízení různých forem (jídelna)
- ochutnání alespoň kousku - přímá zkušenost
  - postupně od slabé chuti po silnější chuť (podobně jako s chili :-)
    - může být i maskované / skryté, nenápadné
- opakování v příjemné bezpečné atmosféře (prostředí jídelny)

Utváření jídelních zvyklostí

**Stravovací návyky zformované
v časném dětství jsou často
udržovány i v dospělosti.**

Miluji
tučné
jídlo!!!

Já
taky,
baby
!!!

Opakování expozice

Cca 7 měsíční děti, které projevily nějakou averzi ke konkrétnímu druhu zeleniny, ji přijmuly po 7 až 8 expozicích a jistá akceptace dané zeleniny pak dále trvala

Jedinci ve věku 1-6 let, kteří neradi přijímají nové potraviny **potřebují nejméně 15 pozitivních expozic než odmítaný druh zeleniny** přijmou mezi své bezpečné potraviny a budou ho bez obav či odporu konzumovat.

(Dovey et al,2008).

Opakování expozice

Jaká atmosféra (prostředí, pachy, situace, vztahy) převládají ve Vaší školní jídelně?

Kamufláž

Identifikace

- specifické smyslové vlastnosti potraviny, která by mohla odradit odmítavé děti

Zamaskování, zakrytí, naředění ap.

- do kulinářské úpravy, která je již známá - přijímaná, nebo dokonce oblíbená

Opakování

Postupné odmaskování

- opatrné zvyšování podílu kamuflované potraviny
- ubírání dochucovadel, které zastíraly přirozenou chuť potraviny

Kamufláž

Jíme jenom to, co máme rádi.

Máme rádi jenom to, co známe.

Kamufláž jako strategie

Závislé na tom, jak veřejnost a především děti znají různé suroviny

Dle znalosti kuchaře, které potraviny se v dané jídelně nejčastěji vyhazují a které zase nejméně

Důležité umět extrapolovat univerzální model pro cestu během školního roku a postupného přibližování a vystavování dětí určitým podnětům

Způsob, jak zahájit dialog

- snížit plýtvání potravinami ve školní jídelně
- zlepšit potravní návyky budoucích dospělých na zdravou a pestrou stravu

Kamufláž lze omezit a následně ukončit, jakmile dítě získá určitý stupeň obeznámenosti s chutí a míry přijetí jídla.

Kamufláž

Specifické chutě a barvy potravin, které by děti jinak odradily, zpracovat do podoby, která je jim blízká a je jimi obecně přijímána.

**Borůvky, maliny,
jahody, citrusy**

Červená řepa

Dýně

Mungo fazole a adzuki fazole

Kamufláž

Profi-práce v kuchyni = znalost, jak si poradit s kritickými odrazujícími prvky

hořká chuť

zelená barva

ostřejší aroma

slizovitá textura

Brokolice

Argumenty ke konzumaci

- jako ostatní Brassicaceae zdrojem vitamínů, minerálních látek - vápníku aj.
- sulforafan - antioxidant, zdroj síry, protizánětlivé, protirakovinné působení
- glukosinoláty - zdrojem kyanidů v malé dávce - důležité pro antivirovou ochranu sliznic
- zdroj vlákniny

Odrážející prvky brokolice

- zelená barva - jedním z hlavních faktorů, které děti odrážejí (Feroni et al., 2016)
- sirná chuť
- lehce nahořklá chuť
- tuhost v syrovém stavu
- pach při vaření

Brokolice a formy kamufláže

- **Zabalit růžičky brokolice do kuliček z kde čeho**
  - masových kuliček - kulatý tvar, možnost jíst je rukama, křupavé na povrchu, měkké uvnitř, slané, opečené (favorit)
  - karbanátků masových / zeleninových
  - bramborových krocket
  - cizrnového felafele
- **Rozemlít a zamíchat vařenou brokolici do kaše z kde čeho**
  - bramborové kaše polité s výpekem z kuřecího pečeného masa (favorit)
- **Rozemlít/nakrájet brokolici na malinké kousky do různých polévek**
  - dochucena aromatickým kořením
  - pestrá bareveně - např. s červenou mrkví
  - rostoucí podíl brokolice v krémové polévce
- **Rozemlít vařenou brokolici nejemno jako složku do omáček**
  - hladký krém z vařených brokolicových stonků, přidáný jako škrobová část do mrkvové omáčky

Měnit stravování v jídelnách postupně v průběhu školního roku místo drastické a náhlé změny jídelníčku.

Lasagne a zelenina

Omáčka s tukem a chutí masa a vůní

Těstoviny se sacharidy s oblíbenou texturou

Sýr s chuťově stimulujícími vlastnostmi

Prostor pro postupné přimíchávání různých druhů zeleniny do jednotlivých vrstev

Těstoviny a luštěniny

Těstovinové špagety

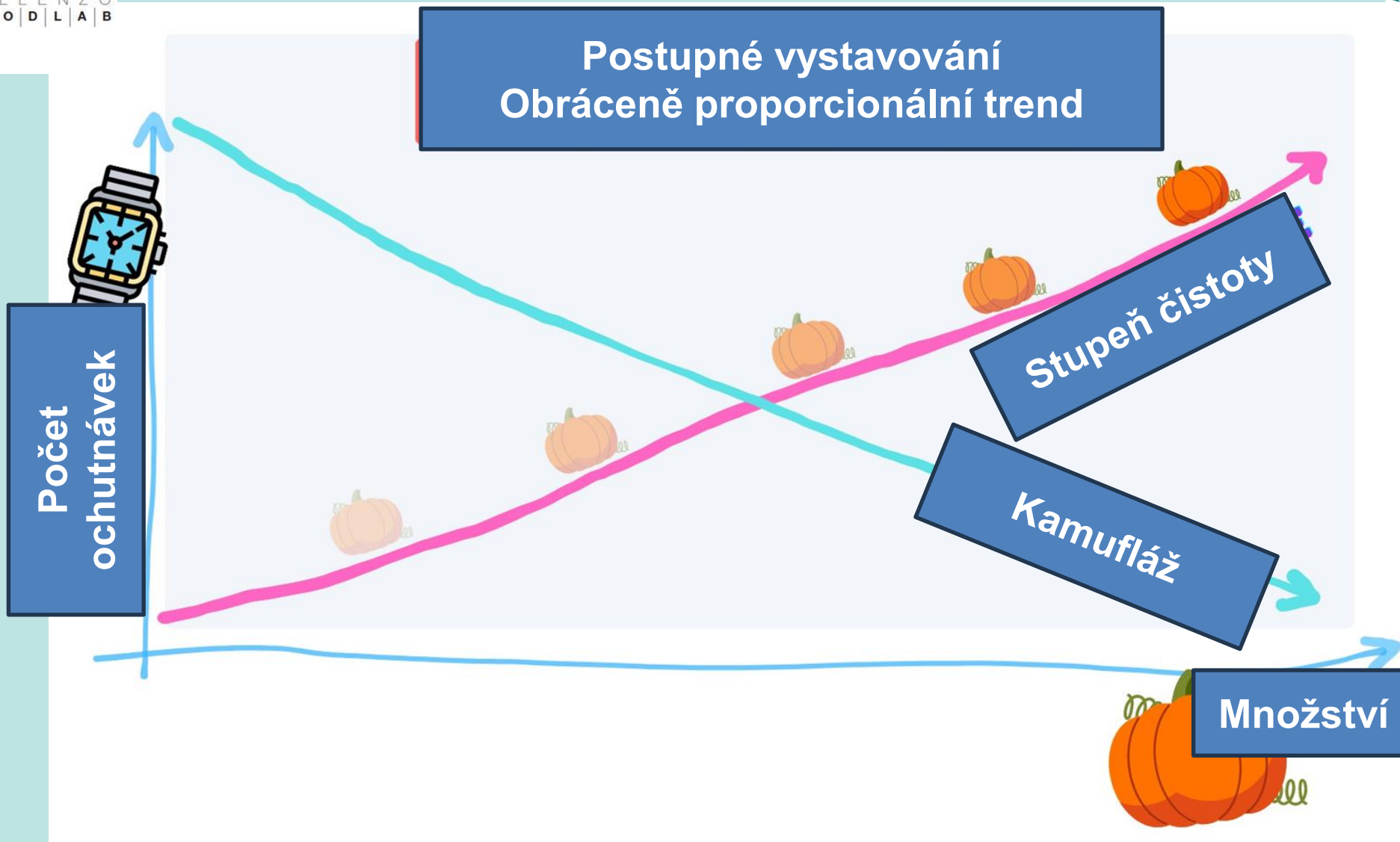
Rostoucí podíl špaget z luštěnin - luštěninových špaget

Moučníky a dezerty - Mrkev, dýně a spol.

Rostoucí podíl mrkve a dýně (nebo květáku, cukety, kedlubny, cibule, pastynáku, petržele, celeru, řepy, aj.) na úkor mouky v koláči

Krémy a pyrė s podílem dýně a mrkve, všeho ostatního

Samostatná rozhodnutí

Důležitost pro rozvoj dětí

- vyjádřit dobrovolnou a samostatnou volbu při vytváření vztahu k jídlu

Strategické opatření

- dát dětem prostor pro individuální úpravu jídla
- aby se přímo podílely na výrobě a složení toho, co budou jíst
- vychází z předpokladu, že jíme (jen) to, co nám chutná
  - míru zapojení do tvorby jídla podle našich chutí
- rozšířená v restauračních formátech, které umožňují individualizaci jídla

V projektu, který zahrnuje zavádění neznámých a obtížných potravin, se hravá a vzdělávací zkušenost stává zásadní a doplňuje chuťový zážitek.

Příprava a péče o prostředí jídelny

- **Informování** ostatních o jídle, které bude podáváno
  - Odpovědnost prostředníka mezi kuchyní jídelny a třídou
  - Možnost zapojení i sociálních sítí v prezentaci připravovaného jídla kuchyní
- **Výzdoba stolu a místnosti**
  - Prostírání na stolech
  - Předměty ze zahrady nebo zeleninové zahrádky
  - Sémantickými odkazy na aktuální roční období, typické pokrmy
  - Pomáhá zapojit dítě a zdůraznit oběd v jídelně nejen jako obvyklý okamžik, ale také jako příležitost k podněcování hry, objevování a uvědomování si zdravé výživy a vzdělání o výživě a potravinách
- **Doprovodit jídlo příběhem o potravinách**
- **Podpořit dětskou zvědavost a hravost**
- **Organizace - dostatek času na jídlo a jeho vychutnání si v klidu?**
- Děti se mohou podílet na tvorbě reklamy školní jídelny (lekce marketingu)

Vztah mezi kuchařkami a strážníky

Důvěra mezi dětmi a těmi, kdo vaří, distribuují a podávají jídlo

- seznámení se kuchařů s třídami, sblížení a zahájení dialogu
- nasloucháním ze strany kuchařek a obsluhy
- exkurze do prostředí kuchyně
- služba dětí v kuchyni během školního roku (podíl při nákupu, servírování, mytí atd.)

Jaká je situace u vás? Položte si tyto otázky.

- Co se nejvíce vyhazuje ve Vaší jídelně?
  - Kolik toho je? Máte možnost to změřit?
- Co dětem, které vyhazují, nejvíce vadí?
  - vzhled, chuť, vůni, texturu, asociace, motivace,...?
  - za jakých okolností by to děti ochutnaly nebo snědly?
- Lze najít nějakou úpravu dané potraviny, aby to pro ně bylo přijatelné?
- Lze najít akceptovaný recept, do kterého by se daná potravina dala nenápadně přidat, aby si na ní děti začaly více zvykat?
- Jak můžeme aktivně zapojit postupně děti do dění v kuchyni a jídelně?
- Jak mohou děti zdobit jídelnu a stoly (výtvarná výchova aj.)?
- V rámci kterého předmětu nás mohou učitelé seznámit s dětmi?
- Která témata bychom byli schopni dětem povykládat v rámci prvouky, nebo přírodovědy, vaření aj. ? V které třídě?
- Co vše bychom dětem mohli ukázat a vysvětlit při exkurzi do kuchyně?
- Jaké možnosti volby při výdeji potravin můžeme dětem v jídelně nabídnout?
- Uměly by starší žáci udělat web školní jídelny s hodnocením pokrmů dětmi?

Tvorba jídelníčku a nových receptur

Skutečně
zdravá škola

Tento projekt je financován z
programu Evropské unie pro
výzkum a inovace Horizont 2020
na základě grantové dohody
č. 101036763.

TVORBA JÍDELNÍČKU A NOVÝCH RECEPTUR

- Klíčová role školního stravování
- Tvorba jídelníčku jako klíčový zodpovědný tvůrčí proces
- Tvorba nových receptur
- Tvůrčí proces vaření

Klíčová role školního stravování

Klíčová role školního stravování

- jedno z nejdůležitějších denních jídel
  - (CAVE: u chudých dětí někdy i jediné za den !!!)
- výchovná role z hlediska výživy
- nástroj pro komunikaci a výuku o "opomíjených" potravinách
  - ovoce a zelenina
- šíření většího povědomí o kvalitě potravin místo kvantity
- pochopení významu konceptu "Jedno zdraví"
  - provázanosti lidského zdraví, životního prostředí a zvířat
  - strava musí být jak zdravá, tak udržitelná
- středomořský způsob stravování jeden z referenčních způsobů stravování
  - nutriční a zdravotní přínosy
  - environmentální aspekty

Klíčová osoba: kuchařka a hospodářka/vedoucí kuchyně

Nezbytné znalosti chodu kuchyně

- krájet, míchat, vařit...
- konzervovat, uchovávat
- kvasit - fermentovat
- vyvažovat živiny v porci
- upravovat chutě
- používat různé technologie
- vést tým
- nakupovat
- skladovat
- mít ekonomicko-organizační know how
- mít legislativní know how
- znát hygienické postupy
- být kreativní, přátelský, asertivní
- být altruistický - vaříme pro někoho dalšího

Sebevědomí a sebehodnota kuchařky, hospodářky školní jídelny

Tvorba jídelníčku jako klíčový zodpovědný tvůrčí proces

Jídelníček jako zásadní systémový nástroj v plánování/optimalizaci hospodaření se zdroji

- **Ovlivnění výživy dětí a jejich správného vývoje bez malnutrice**
  - **deficit proteinů** (málo svaloviny, nízké IQ a špatné studijní výsledky, vyšší nemocnost, pomalý růst, tendence k obezitě,...)
  - **nadbytek škrobů a cukrů** (hyperaktivita, poruchy soustředění, více agresivity, nárůst obezity, více prozánětlivých nemocí)
  - **přepálené tuky** (prozánětlivé choroby, degenerace, rozvoj autoimunit, záněty střev aj.)
  - **nadbytek omega 6 MK** (alergie, autoimunity, ADHD, x soustředění, agrese, deprese...)
- **S ekologickými dopady a limity - otázky udržitelnosti**
  - výběr poctivého dodavatele (nenechat se podplatit)
  - suroviny bez toxických kontaminant, neředěné nadměrně vodou
  - maximální využití všech složek surovin (provázanost jídel, darování)
  - smysluplné řešení bioodpadu
    - uchování, zkrmení, kompostování, nikoliv placené spalování,...

Koncept „Surovina jako celek“

Nástrojem tvůrčího procesu jsou suroviny jako celek

- místní, sezónní, udržitelné atd. a z nich získané polotovary
- koncept pracuje s celým kusem suroviny, zpracovávají a využívají se všechny jeho části
- cílem je maximální jednoduchost
- s využitím všech částí suroviny - provázanost v plánování jídelníčků
  - v jednom dni v různých částech poledního menu
  - v jednom týdnu v různých dnech

Z nevyužitých částí suroviny se tvoří polotovary

- využití suroviny je 100 %
- nahrazují produkty, které by jinak musely být extra objednány a zakoupeny

Přítomnost každé další složky v pokrmu - pouze pokud je funkčně nezbytná stran

- chutě, vůně, nutričního hlediska, barvy, textury

Potřebné know how:

- definování a znalost jednotlivých složek každé suroviny
- hmotnostní poměry jednotlivých složek suroviny
- znalost tvorby polotovarů a jejich konzervace
- jakou sensorickou funkci mohou jednotlivé složky suroviny a polotovary v receptuře sehrát

Výběr surovin – lokalita a sezóna

Koho máme v dosahu (zmapovat možnosti - kdo co) ?

- Lokální farmáři, ekoproducenti, dodavatelské řetězce, uvědomělí výrobci ?

Podpora komunity / regionu nákupem surovin pro školní jídelnu ?

- prosperita regionální produkce
- nižší emise z transportu
- méně obalů
- čerstvost surovin a zpracování
  - loupání a krájení až při vaření, nikoliv předem
  - více živin
  - chutnější pokrmy (finta lepších restaurací např. Countrylife aj.)

Další efekty konceptu „Surovina jako celek“:

- menší počet položek receptu jídelníčku = méně odpadu celkově
- menší počet surovin = lepší tvorba přímých pozitivních **vztahů v** dodavatelském řetězci

Osobní znalost a koncept „Z farmy na vidličku“ (Jídlo zblízka)

Nikoliv s poloanonymními obchodními zástupci nadnárodních firem s pobíráním úplatků za odběr nekvalitních potravin s množstvím chemických reziduí.

Přímo s pěstiteli a výrobci potravin na lokálních farmářských trzích s upřednostněním čerstvých, sezónních, místně pěstovaných produktů.

Zjištění kde a jak byly vaše potraviny vypěstovány, kdy byly sklizeny a dokonce i jak je připravit - edukační informace.

Vědomá podpora místního hospodářského ekologického zemědělství a jeho ekonomického rozvoje.

Princip zdravého talíře: snížit cukry/sacharidy, zvýšit zeleninu/vlákninu

Klasický jídelníček

Čtvrtina
maso,
dvě třetiny
příloha
a minimum
zeleniny

Doporučený jídelníček

Čtvrtina
maso,
čtvrtina
příloha
a polovina
zelenina

Princip zdravého talíře: snížit cukry/sacharidy, zvýšit zeleninu/vlákninu

Plánování jídelníčků

Plánování jídelníčků

Důležité principy:

1. Postupné vystavování

2. Cykličnost - koncept „Suroviny jako celek“

- použití každé části suroviny v jednom pokrmu (**čistý cyklus**)
- v několika přípravách plánovaných na stejný den (**krátký cyklus**)
- výchozím bodem pro recept v následujících dnech (**dlouhý cyklus**)

Po dokončení prvního návrhu jídelníčku posoudit kritické body

- části, které se obtížně používají, např.
  - vlákna z čerstvých luštěninových lusků,
- trvanlivé produkty, které nebyly využity plně např.
  - nespotřebovaný chléb

Postupné vystavování

Do jídelníčku začlenit postupně se stoupající expozicí = posloupnost a řád jídelníčku

- zcela vegetariánské návrhy
- zelená zelenina
- zelenina méně obvyklá v místní spotřebě
- chutě jako kyselá nebo hořká

Květák

1. Kamufláž: ve formě smetanové omáčky jako příloha k tortillám s pečenou dýní
  1. příprava, která se inspiroje fine dining pro zvláštní příležitosti
2. Celý květák rozpoznatelný jako příloha k oblíbené složce např. masovým kuličkám
  1. již v celé své rozmanitosti: různé barvy, tvary a zlomky, různé konzistence
  2. bezpečí - možnost jíst pouze masové kuličky zůstává otevřená
3. Podnět k individuálnímu objevování a dobrodružství: Romanesco
  1. možná nemáte rádi květák, ale když vyzkoušíte zelený Romanesco...

Cykličnost – princip cirkulárního (oběhového) hospodaření v kuchyni

4 hlavní formy cykličnosti

- **Čistý cyklus** - suroviny použité při přípravě pokrmu neprodukují žádný odpad a jsou použity vcelku
- **Krátký cyklus** - v různých částech použity v různých pokrmech v rámci nabídky jednoho dne
- **Dlouhý cyklus** - v průběhu několika dnů
- **Kaskádový cyklus** - sdílení - přeměnu vedlejších produktů mezi jídelnami, jinými organizacemi

Koexistují v jídelníčku strukturovaném na několik dní - cílem je posílit každou část ingredience.

Nepřetržitá kruhová tvorba hodnoty skrze kterou se konstruuje pokrm i práce *mise en place*

Celer v čistém cyklu (0 odpadu)

Slupky celeru

- opeče v troubě, aby se rozvinuly vůně a chutě charakteristické pro *Maillardovu reakci*
- vaření ve vodě 80 °C a zahuštění - bohatá chutí a vlákninou
- rozmixovat, přidat olivový olej
- **= omáčka na zvýraznění chuti / základ pro tvorbu polévky**

Vnitřní škrobnatá část (jádro)

- nakrájet na plátky
- vařit v páře a poté opéct (na pánvi / v troubě)
- **= pravidelné rovnoběžníky - hlavní část jídla “celer ala steak” naslano / nasladko**

Okraje zakulacené (dužina)

- oříznutím křivek
- část řezů nakrájet na plátky a kandovat v sirupu z vody a cukru v poměru 2:1
  - **= sladké plátky na ozvláštňení chuti / prvek do dezertu**
- zbytek řezů se uvaří a rozmačká s částí vody na sametovou omáčku
  - **= další druh omáčky / základ omáčky / dipu / do dezertu**

Jedinými dalšími ingrediencemi mohou být: olej, sůl a cukr i bez dalších přísad

Z 1 suroviny se získají složky s různou strukturou, vůní a chutí

Tento typ receptů lze vyvinout ve spolupráci s žáky

- zapojit je do analýzy částí, které se obvykle vyřazují
- Pokud se slupka vyřazuje, protože je vláknitá, jaké zajímavé prvky můžeme najít v jejím složení a jaké postupy vaření lze použít, aby se minimalizovala kritičnost a místo toho se získala smyslová a výživová hodnota?

Výsledkem mohou být:

- bohatá zajímavá polévka s různými prvky
- polévka + hlavní jídlo
- hlavní jídlo s omáčkami a posypem
- dezert o několika složkách

Krátké cykly

- Vedlejší produkty a odpad při přípravě pokrmu = suroviny jiného receptu ten den

Papriky, (a mrkev, brambory, lilek, cuketa aj.)

- **Dužina paprik** - na plátky a osmažit
  - = ratatouille 1. nebo 2. chod
- **Hlavičky a ocásky paprik** - upéct v troubě, poté oddělit od slupky a rozmixovat na hustý krém
  - = na rizoto / + hustá smetana a mletý pepř na pepřové rizoto
- **Tekutinu uvolněnou během pražení** - scedit a zahušťovat
- **Paprikové slupky** - sušit
  - = jako okvětní lístky k ozdobení a ochucení ratatouille
- **Zbytky z ratatouille a slupky** vyřazené ze smetany na rýži
  - = ochucení zeleninové směsi

Časová a prostorová blízkost je maximální, kontaminace minimální

Recept - s jeho vedlejšími produkty - dává vzniknout dalšímu nabízenému pokrmu

Vícenásobné nebo dlouhé cykly

- Surovina v několika pokrmech, vedlejší produkty v dalších pokrmech v následujících dnech, týdnech, měsících
- používání půlek nebo celých zvířat
- po rozporcování a uskladnění nabízet v různých úpravách po relativně dlouhou dobu
- maximalizuje využití zdrojů používaných při výrobě a zpracování
- snižuje negativní dopad spotřeby masa
- využití polotovarů vlastní výroby - lze uplatnit i u rostlinných produktů

Velké množství dýní zpracování slupky, semen, vláken a dužiny

Slupku

- jako zeleninový základ
- koření ke snížení množství soli přidávané do polévky z ječmene a podzimní zeleniny

Z dužiny

- uvařením hustý krém - po přidání vajec a mléka použít k přípravě flanelu k sýrovému fondue

Semena

- sušit a oddělit, rozemlít - přidat do těsta na focacciu (nebo sladké rohlíky...)
- opéct - krekry / sušenky

Kaskádové cykly

Od výstupu ke vstupu probíhá mezi dvěma vzdálenými segmenty (např. školní jídelna a podnik vyrábějící potraviny, který se nachází v blízkosti)

Odpad z jedné výroby (dostupnost zařízení, bezpečnostní záruky, možnost skladování) představuje užitečný zdroj pro jiný výrobní kontext, který má vhodnou strukturu pro nakládání s ním a jeho zhodnocení.

- **Darování charitativním organizacím**
- **Down-cycling - k výrobě krmiva pro zvířata, kompostu**
- **Výroba polotovarů**
  - Ovocný, zeleninový odpad samostatně / technologické firmě
    - kompoty, marmelady, sufrito, bujony, omáčky aj. pro využití opět ve školní jídelně
  - Citrusové slupky ze šťáv
    - enzymaticky na sladkokyselou pastu k obohacení salátů nebo omáček aj.
    - kandování a sušení na mlsání

Vyžaduje navázání stabilních vztahů mezi různými aktéry pro vzájemnou výměnu a podporu

Cykličnost jídelníčku v historii

Tvrký chléb

- zahušťování polévek
- tvorbě karbanátků
- přikrytí a ochrana choulostivých ingrediencí během vaření

Maso

- přepracování v téměř nekonečných recyklačních procesech

Koláč

- Scheperd's Pie v irském přísloví o pečeném jehněti:
  - "Neděle je teplá, pondělí je studená, úterý je šlehaná, středa je mletá, čtvrtek je ochucená, pátek je vývar a sobota je koláč."
- Pastýřský koláč
- Hovězí koláč s tvarohem - maso odšťavněné v pátečním vývaru se spojí s kaší (která může být také zbytkem)

Přílohy

- rýže, pohanka, luštěniny, jiné obiloviny nesnědění v den výroby - 2. den se využijí při tvorbě polévky

Tvorba nových receptur

Tvůrčí proces vaření – volba menu

Pro koho chci pokrm připravit?

- Jaké mají specifické potřeby?
  - váha, růst, vývin, nutriční potřeby, normy
  - nemoci, alergie
  - jaký výkon je čeká
  - komunikace - co mají rádi a co ne

Proč zrovna toto jídlo? Jaký je záměr? Co chci sdělit?

- nízká sezónní cena
- místní produkt
- doplnění týdenního spektra - provázanost jídel a zbývajících částí surovin
- podmiňování - postupná expozice / učení chuti / forma kamufláže určité suroviny

Tvůrčí proces vaření – volba menu

Název pokrmu

- první komunikace s konzumenty a komunitou, prezentace menu
- nositel sdělení - rozpoznání a ujištění konzumentů - očekávání
- marketing, výuka, poučení, přesah

Ingredience pokrmu

- hlavní zdroj proteinů v pokrmu a dávka na porci:
- příloha pokrmu a velikost porce:
- dochucení pokrmu:
- polévka z:
- dezert z:

Tvůrčí proces vaření – volba menu

Postup tvorby:

- potřebné vybavení kuchyně
- kroky přípravy - techniky
- výsledná textura
- výsledný vzhled

Analýza:

- co snědli
- co vyhodili a proč
- hodnocení
- naplánovat formu a intenzitu opakování expozice

Kreativní matrice pokrmu

Fáze gastronomického plánování při přípravě receptu:

- Proč?
- Co?
- Jak?
- Co kdyby?

Příklad:

Chceme navrhnout bezlaktózovou verzi určitého pokrmu. **(Proč?)** Máme k dispozici rostlinné nápoje, bezlaktózové přísady atd. **(Co?)** Dodržujeme postupy, abychom pokrm správně připravili a zabránili kontaminaci. **(Jak?)** Naše pracovní hypotézy a postupy, které používáme, ověřujeme nebo znovu diskutujeme (po ochutnávkách) s kolegy a strážníky. **(Co kdyby?)**

Struktura receptu

První část struktury receptu se skládá z:

- Název receptu (má vysokou komunikační hodnotu)
- Sezónnost (roční období, ve kterém může být navržen)
- Poselství, které pokrm předává
- Označení alergenů
- Image pokrmu (zapojení smyslů)
- Pedagogická zkušenost (spojenectví mezi podáváním jídla a účelem školy)
- Udržitelnost

Struktura receptu

Druhá část receptu

propojuje složky na základě jejich funkční role v rámci receptury, a to tak, že uvádí:

- Parametrické procentní podíly každé složky (hlavní složka je označena jako 100% a ostatní složky jsou vyjádřeny v procentech vzhledem k hlavní složce).
- Výrobní množství
- Relativní množství každé složky na jednu porci
- Nutriční hodnota porce (zohledňuje také nutriční kvalitu z hlediska vlákniny, nasycených tuků, cukru a soli).
- Procento odpadu vzniklého při zpracování

Prezentace pokrmu a jeho poselství

- **Popsat pokrm tak, aby bylo možné s jej vizualizovat**
  - prezentace strávníkovi
  - vznik očekávání
- **Vyprávění a zážitek související s realizací pokrmu**
  - usnadnit přijetí pokrmu
  - prohloubit požitek z pokrmu
  - vyzdvihnout hodnotové prvky pokrmu
    - původ - od koho, jak co
    - zvláštnosti, zajímavosti - historie, biochemie, fyzikální jevy aj.
    - vlivy na zdraví, obsah živin
    - ekologické souvislosti s pokrmem ?
    - receptura a provázanost s dalšími pokrmy
    - vztahy mezi výrobou a spotřebou?

Hodnocení pokrmu a jeho ladění

Interní hodnocení

- **Proveditelnost receptu / projektu / dílčí změny v rámci kuchyně**
  - omezené vybavení, množství personálu, kolik času, financí atd.
  - ověření receptu, formy servírování v praxi (možnosti výběru)
- **Hodnocení pedagogických aspektů pokrmu**
  - Podporuje pokrm vzdělávání o výživě / je s ním synergický ?
  - Míra zapojení studentů a učitelů do dění v kuchyni a jídelně?
- **Hodnocení strávničky a chování strávničků**
  - Míra přijetí pokrmu po dostatečném počtu opakování
  - Míra odpadů
  - Ankety (v budoucnu i SchoolFood4Change hodnocení)

Externí hodnocení - výživové normy

- Dostatek bílkovin, omega 3MK, vláknina, minimum přidaného cukru/0, nepřehnat sůl, minimalizace bílé mouky a čehokoliv přepáleného, smaženého, průmyslových chemikálií...

Poté může být recept formalizován a stát se součástí vašeho jídelníčku

Aktivní učení

Skutečně
zdravá škola

Tento projekt je financován z programu Evropské unie pro výzkum a inovace Horizont 2020 na základě grantové dohody č. 101036763.

AKTIVNÍ UČENÍ – VZDĚLÁVÁNÍ V OBLASTI UDRŽITELNÉHO STRAVOVÁNÍ

- Kuchař jako pedagog
- Edukační aktivity pro děti a žáky

Kuchař jako pedagog

- Kuchaři a kuchařky jsou osobnosti, které sdílí a šíří své znalosti v kontextu jídla ve školní jídelně jako příležitost k pochopení a prohloubení vztahu k jídlu.
- Kuchaři a kuchařky pomáhají vytvářet most mezi produkcí surovin a spotřebou pokrmů
- Kuchaři a kuchařky vybírají, přetvářejí a podávají potraviny s vědomím, že zajišťují jejich přijetí, dostupnost a výživovou kvalitu.
- Kuchaři a kuchařky mohou svojí prací udělat ze školního stravování vzdělávací modul pro podporu zdravé a chutné stravy dětí.

Kuchaři a kuchařky mají kromě velké odpovědnosti možnost:

- hájit místní gastronomické dědictví,
- chránit životní prostředí,
- optimalizovat výrobní toky,
- minimalizovat plýtvání potravinami a energií.

Kuchař jako pedagog

Disponujete ohromnými znalostmi a dovednostmi:

- Zbožíznalství - kvalita a bezpečnost
- Potřebná množství a ceny
- Skladování potravin
- Hygiena a bezpečnost provozu - přístrojové vybavení
- Zpracování - postupy vaření
- Výživové aspekty stravy
- Zdravotní aspekty stravy
- Využití zbytků a tvorba polotovarů
- Tvorba jídelníčků
- Uchovávání pokrmů a polotovarů
- Ekonomicko-právní management kuchyně
- Marketing hotových pokrmů
- **Výchovný aspekt dětí ve škole**

Vzdělávací aktivity pro děti a žáky

Skutečně ocenit a vážit si předvedené práce umí jen ten, kdo danou práci zná nebo alespoň zkusil.

Skutečný soucit s druhou osobou může rozvinout jen ten, kdo už podobné pocity zažil a umí je na druhém člověku rozpoznat.

Než tuto zkušenost člověk získá, tak je “nevědomý” a chová se nevědomě.

Neví, co má. Neváží si toho, dokud to neztratí. Neváží si práce druhých. Plýtvá potravinami aj. ....

Třída jako laboratoř

- Multidisciplinární vzdělání
- Osobní předávání znalostí
- Osahávání si věcí, zkoušení
- Aktivní učení se - tvořit

Plánování sezónních a aktuálních témat

Praktické části by měla vždy předcházet **teoretická výuka:**

- Surovina - význam pro zdraví lidí, zvířat
- Jak se pěstuje, jaké může mít nemoci
- Jak a kdy se sklízí, zpracovává, prodává
- Jak se uchovává, jaká je trvanlivost aj.
- Jaké jsou možnosti receptů, celého využití

Praktická aktivní část:

- ochutnávání různých receptů, kombinací
- zkoušení nápadů
- hledání oblíbených variant

Cooking for Geeks

Real Science, Great Hacks, and Good Food

O'REILLY

Jeff Potter

Anthokyny červeného zelí

Změna pH a změna barvy

Co je to pH ?

Co je to kyselost a zásaditost ?

Co je neutrální pH ?

Jak se dá měřit pH?

Kde všude to hraje roli ?

Jaké pH máme v krvi, na kůži, v žaludku ?

Ocet a jedlá soda

Skřítkové a zvířátka z marcipánu

Jaké přirozené jedlé barvy na obarvení marcipánu lze použít ?

- Bílá - základní
- Hnědá - kakao, karob, káva
- Žlutá - kurkuma
- Oranžová - víc kurkumy, červená paprika
- Zelená - chlorofyl (z rozmix. špenátu/kopřiv), matcha
- Červeno - světle oranžová - kečup / prášek z rajčat
- Růžovo - červeno - fialová - červená řepa (šťáva)
- Fialová - řepa, borůvky, bezinka plod, svařené fialky
- Modrá - červené zelí s octem, květy slézu (čaj)

Ještě nějaká ?

Špenát na různé způsoby

Které všechny pokrmy vymyslíme ? Ochutnáme a vyhodnotíme...

Špenát jako baby lístečky

- syrové na chlebíku s máslem a solí
- s olivovým olejem a solí a strouhaným sýrem

Špenát uvařený v polévce - česnečka se špenátem

Špenátová polévka - krém postupně ochutnáván a dochucován

Špenát rozvařený a smíchaný s vejcem

Špenát rozvařený a umletý na kaši se solí a s olejem

Špenát rozvařený a osmahnutý na oleji s cibulkou a trochou mouky a s vejcem

Špenát s moukou, kořením, solí dán do formiček na pečení a zapečen

Špenát s moukou, vejcem, olejem, česnekem a solí - placky na pánvi

Odvážná výzva: Vymyslí někdo recept na špenát na sladko?

Řada dospělých nenáviděla špenát ve školní jídelně, ale doma si ho umí uvařit tak, aby jim chutnal.

Sestav si vlastní salát

- ochutnávání nakrájené zeleniny
- kombinace
  - navzájem
  - s různými dochucovadly
  - zálivkami

Ochutnej a najdi nejvhodnější kombinaci

Brokolice syrová nakrájená
Brokolice vařená
Brokolice mletá syrová
Brokolice vařená mletá

Dýně syrová na kaši
Dýňová semínka syrová mletá
Dýně vařená krájená
Dýně vařená mletá
Dýňová semínka mletá vařená

Květák syrový nakrájený
Květák syrový mletý
Květák vařený nakrájený
Květák vařený mletý

Také na různé způsoby:

Mrkev
Brambory
Topinambur
Cuketa, ...

Ingredience k seznámení se:

Máslo
Olivový olej
Lněný olej
Ocet obyčejný
Ocet balzamikový
Ocet jablečný
Citronová šťáva
Grepová šťáva
Smetana, jogurt
Sýr, bujón

Koriandr
Pepř
Bazalka
Kopr
Sůl
Tymián
Oregano
Libeček
Petržel
Skořice
Med, cukr
Kurkuma
Česnek
Soyová omáčka
kokosové mléko

Dýně na sladko

Jaké vymyslíte a následně zkusíte dýňové dezerty?

K dispozici dále máte:

smetana

jogurt

mléko

kokosové mléko

pudding instantní

pudding klasický

agar

pektin

želatina

mouky

oves

skořice, máta

citron, limetka

jablka, meruňky

hrušky, broskve

cukr, med, datle

škrob, karob, kakao

psyllium

oleje

vejce

mandle, ořechy

slunečnicová sem.

Sporák s hrnci

Troubu s plechy

Mixér

Struhadlo

Misky

Lednici

Mrazák

To nejcennější, o co se připravujeme

Vymyslete a zkuste vlastní recept

Slupky z jablek

Rozemlít na kaši /
smoothie a dochutit:
med, citron, další
ovoce...

Rozemlít + semínka,
oříšky, skořice

Rozemlít + želatina, med,
citron - nechat zaschnout
= želé bonbony

Najemno nakrájet,
přidat do těsta
dezertů, nebo do směsi
nepečených dezertů

Slupky z bio banánů

<https://www.youtube.com/watch?v=qONG8ZtFfI8>

Rozvařit, karamelizovat s
cukrem a rozmixovat s
chlebem - arom. krém
/poleva, lze přidat smetanu /
kokosové mléko

Rozmixovat,
zapracovat do těsta
a upéct.

Rozmixovat do
tvarohu s přidáním
vejce a zapéct

Slupky z bio citrusu

Rozemlít s jablkem,
jakýmkoliv sladkým
ovocem na smoothie

Rozemlít a vpravit do
těsta sladkých
zákusků / svěží
ovocná omáčka
navrch, popř. výplň
Rozemlít na kaši - lze
osladit a přidat jako
zálivku do salátu
Vmíchat do pudinku

Listy kvěťáku - normálně se nevyhazují...

Pokročilý workshop práce s chutěmi - hledání řešení “problému”
Vstupně je dobré mít již nějakou předchozí kreativní zkušenost.
Čím zmírníte hořkost, doladíte chuť ?

Polévka s listy kvěťáku s...

Zapečené listy kvěťáku s...

Kaše z vařených listů kvěťáku

S...

Vařené listy kvěťáku ve..., osmahnuté na...

Současně lze experimentovat s nahořklou čekankou a ověřovat, zda zvolený postup funguje i na ni, vidět rozdíly...

= sbírání zkušeností

Slupky z dýně

Povařená, oslazená a opečená nalámaná na malé kousky jako křupavý posyp dezertů

Ponechány k zapečení

Jak je využít ?

Slupky dehydratujte v sušičce nebo pečte na nízké teplotě do křupava. Dochutíte solí, pepřem nebo bylinkami a máte zdravou svačinku

Dýňové pesto: Slupky uvařte doměkka, rozmixujte s česnekem, parmazánem, olivovým olejem a bylinkami (bazalka, oregano). Skvělé na dochucení těstovin, pizzy nebo jako dip

Slupky na tenké nudličky, uvařit v oslazené vodě s trochou skořice a vanilky doměkka. Podávat s ořechy, semínky nebo zakysanou smetanou.

Další témata na obdobné workshopy

Smoothie ze zeleniny a ovoce - dobré mít výkonný mixér, ev. více mixérů

Domácí zmrzlina - rozmixování zamraženého ovoce nebo předpřipraveného zamraženého smoothie či pudingu:

- bez ničeho
- jogurt
- smetana
- mascarpone
- tvaroh
- pudding

Další ingredience:

- vitamín C, citronová šťáva
- med, cukr
- biocitron - kůra
- kakao
- skořice

Podmínkou mrazák a výkonný mixér schopný rozmixovat led.

Nepečené dezerty a sladkosti ze sušičky / lednice

Kombinace sušené ovoce, čerstvé, pojivové hmoty jiné než s lepkem, které nevyžadují přepečení, koření, kakao a hořká čokoláda aj. Kuličky, placičky, košíčky..

Poznáváme koření a bylinky

- vyučující má zasedací seznam jmen dětí
- nese bylinku/ukázkou koření od lavice k lavici a nechává děti si prohlédnout, očichat, ochutnat a každého se zeptá, co si myslí, že to je a jestli to odněkud zná
- v případě správné odpovědi si učitel udělá čárku nebo tečku v seznamu
- následuje ukázka obrázků bylinky, pojmenování, krátký výklad k čemu a jak se používá a jak ji lze pěstovat nebo v jaké podobě koupit
- děti by si z toho měly dělat poznámky do sešitu
- postupně takto dětem odprezentuje všechny vzorky koření a bylinek
- na závěr vyhodnotí, kteří žáci poznali nejvíce druhů
- na závěr hodiny si z vybraných bylinek udělají čaj

Výpomoc ve školní kuchyni - srážka se skutečnou prací

- Žák si zajistí průkaz bezinfekčnosti a potvrzení od svého lékaře - že není přenašečem infekční choroby a že je schopen plnit dílčí úkoly přiměřené jeho věku a vzrůstu, popřípadě jaké má omezení.
- Rodiče odsouhlasí riziko případného pracovního úrazu v kuchyni - informovaný souhlas s danou formou edukace.
- **Žák by měl nahlédnout do komplexnosti prací a dění ve školní kuchyni:**
  - ranní příprava toho, co se bude vařit a jak - vidět, jak se vše plánuje
  - cvičně spočítat, kolik jakých surovin bude potřeba při daném receptu a počtu žáků,
  - spočítat i kolik peněz bude stát jedna porce a všechny porce ten den
  - podílet se na jednoduchých bezpečných pracích (kde nehrozí opaření či useknutí rukou strojem) - vybalování, sypání, nestrojové loupání, strouhání, míchání studených částí, vydávání jídla, dávání nádobí do myčky, měření a manipulace se zbytky jídla a vrácenými zbytky jídla, mytí hrnců a podlahy na konci provozní doby
- Součástí aktivity by mělo být i aktivní sbírání zpětné vazby žáků, kteří odcházejí z jídelny, zda jim jídlo chutnalo či ne a co jim případně vadilo, že potravinu vyhodili.
- **Cílem aktivity by bylo, aby jídelnou během roku prošlo co nejvíce žáků školy**
  - osobní zjištění, že školní jídelna není jen anonymní výdejní okénko s protivnou paní

Jaké edukační aktivity
jste již podnikli u Vás
v kuchyni?

Jaké další aktivity máte v
plánu?

Zdroj

Vypracováno dle School Menu Design Handbook (2023)
autorů Franco Fassio, Carol Povigna, Matteo Bigi, Nahuel
Buracco, Fabiana Rovera and Nadia Tecco

